

СТАНОВИЩЕ

на Фондация “Български адвокати за правата на човека”,

по конституционно дело № 4/2014 г.

С определение на Конституционния съд на Република България по конст. дело № 4/2014 от 29.03.2014 г. е допуснато за разглеждане по същество искането на тричленен състав на Върховния касационен съд на Република България за установяване на противоконституционност на чл. 12, ал. 1 от Закона за водите (обн., ДВ, бр. 67 от 27.07.1999 г., посл. доп. бр. 26 от 21.03.2014 г.). По делото, наред с други, съдът е конституиран като заинтересовано лице и Фондация “Български адвокати за правата на човека”.

В искането се твърди противоречие с чл. 17, ал. 1, 3 и 5 от Конституцията. Най-малкото като тълкувателен стандарт следва да се съобрази и чл. 1 от Протокол № 1 към Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС), в светлината на практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) по прилагането му.

I. По твърдяното противоречие на чл. 12, ал. 1 от Закона за водите с чл. 17, ал. 1, 3 и 5 от Конституцията

1. Съгласно чл. 12 (1) от Закона за водите публична държавна собственост са островите и земите, образувани в резултат на естествени процеси, настъпили в реките, водоемите и островите във вътрешните морски води и териториалното море. Както е отбелязано в определението, с което КС е допуснал искането за разглеждане, общото между визираните от текста обекти е, че са сродни и са се появили в резултат на естествени процеси, настъпили в реки, водоеми, вътрешните морски води и териториалното море.

ЗИСС е уреждал като естествено приращение на недвижими имоти „наноса” – постепенното увеличение на повърността на недвижим имот от наслявяване на частици от течението на водите (чл. 86); земята, която се

освобождава при оттегляне на течението, с изключение на оттеглянето на морето (чл. 87); прилепване на къс земя при откъсване, причинено от река или поток, след едногодишно владение (чл. 89); изоставено корито (чл. 94). За новообразуваните острови ЗИСС съдържа няколко текста, освен цитирания в искането чл. 90, който е относим към разглеждания от състава на ВКС казус. Всички те (чл. 91 – 93) не само не изключват възможността собствеността да принадлежи на частно лице, подобно на чл. 90, но и това е правилото, а ако реката е плавателна или сплавна, държавата има право да отнеме собствеността срещу заплащане на справедливо обезщетение.

Законът за собствеността не съдържа такива изрични разпоредби, нито материята е уредена в някой от предхождащите Закона за водите специални закони. Образоването на нови земи или острови в резултат на естествени процеси, свързани с водите, може да се подведе под сходни институти като приращението¹, но необходимостта от отчитане на разностранността и спецификите на разглежданите обекти, която личи от уредбата на ЗИСС, е създавала правна несигурност и чл. 12 навярно е бил предназначен да я преодолее. Според нас обаче, дори и да оставим настрана недостатъчната яснота на самата редакция на текста, това не е постигнато, както е обосновано по-нататък в становището ни. Доколкото Законът за водите е специален по отношение на Закона за собствеността и дава цялостна уредба на правото на собственост върху водите, водните обекти и водностопанските системи и съоръжения, може да се приеме, че тя изключва прилагането на общите правила по отношение на земи или острови, които са се образували в резултат на естествени процеси, свързани с водите, и е възприето разрешението новопоявили се в резултат на естествени процеси земи или острови да стават държавна собственост, независимо в точно какви води и по кой от различните възможни начини са се образували и независимо от наличието на естествено приращение.

Искането изхожда от разбирането, че оспорената разпоредба „представлява първично придобивно основание за държавата. С приемането ѝ островите стават държавна собственост без значение дали преди това са имали друг собственик”. Действително, както е посочил вносителят, ЗСПЗЗ не изключва възстановяването на земи, попадащи в приложното поле на чл. 12, ал. 1 от Закона за водите. Напълно справедливо в искането се отбелязва, че подобна забрана не може да се извлече и по тълкувателен път, защото не се касае за имоти, предназначени за трайно задоволяване на обществени потребности от национално значение чрез общо ползване. Но доколкото по силата на действащото преди приемането на чл. 12, ал. 1 законодателство други правни субекти – общините, юридически или физически лица са придобили собственост върху такива обекти, за което не е съществувала пречка, тяхното право на собственост не би следвало да се засяга от този нов текст, защото той е материалноправна разпоредба и при липсата на законова норма в противен

¹ Така проф. Александър Джеров смята, че бихме могли да се базираме на едно разширително тълкуване на чл. 93 ЗС, което съответства на логиката и на правната характеристика на наноса (Джеров, Ал. Вещно право. Издателство на БАН, С., 1994, с. 243); *В ЗС не се уреждат изрично приращенията, получени чрез нанос, оттегляне на вода, свличане на земна маса и др., но ползата е за собственика на крайбрежния имот* (Петров, Вл., Марков, М. Вещно право, с.179-180).

смисъл действия занапред (чл. 14, ал. 1 от Закона за нормативните актове). При това положение съдилищата биха могли да отчитат действието на въпросната норма във времето и да не я прилагат по отношение на земи и острови, върху които други субекти са придобили право на собственост преди приемането ѝ.

Може би вносителят е имал предвид съдебната практика по сходни случаи, в които съдилищата, включително ВКС, са прилагали ретроактивно например чл. 2, ал. 1 от ЗОСОИ, като са приемали, че той изключва с обратна сила вещноправното действие на реституцията по ЗВСОНИ относно отчуждените по чл. 1 и чл. 2 от с.з. имоти, които след одържавяването им са станали публична държавна собственост по смисъла на чл. 17, ал. 1 от Конституцията.

2. При предпоставката, че с приемането на чл. 12, ал. 1 стават държавна собственост и островите, които преди това са имали друг собственик, Фондация “Български адвокати за правата на човека” подкрепя искането и споделя изцяло изложените в него аргументи. В допълнение могат да бъдат изтъкнати следните съображения:

В Решение № 3 от 6.03.2014 г. по к. д. №10/2013 г. КС е приел за конституционносъобразно зачитането на заварено положение и придобити права, защото *обратният подход би довел до посягане на неприкосновената частна собственост, чието отчуждаване, извън случаите на чл. 17, ал. 5 от Конституцията, и то срещу справедливо обезщетение, всякога е противоконституционно*. В същия смисъл и Решение № 9 от 30.11.2006 г. по к. д. № 8/2006 г.

Със сигурност в правовата държава изискванията на чл. 17, ал. 5 от Конституцията не могат да бъдат заобикаляни чрез извършване на одържавяване със закон, за да си осигури държавата по-благоприятни условия. Трябва да се подчертае, че това се отнася не само за изискването да бъде заплатено обезщетение, но и за изискването държавните нужди, за които се извършва отчуждаването, да не могат да бъдат задоволени по друг начин. Глава III на ЗДС установява и процедура за отчуждаване, в която собствениците могат да оспорят съответната държавна нужда и невъзможността тя да бъде задоволена по друг начин, както и равностойността на обезщетението.

Смятаме, че КС не следва да ограничи преценката си за конституционносъобразността на чл. 12, ал. 1 от Закона за водите до въпроса за липсата на обезщетение, поставен от сезирания го състав на ВКС в края на искането му, а трябва да извърши проверка и за съответствието му с другото изискване на чл. 17 от Конституцията – да е налице държавна нужда, която при това не може да бъде задоволена по друг начин. КС е приел например в решение № 11 от 21.05.2001 г. по конст. д. № 18/2000 г., че оспорените разпоредби противоречат на чл. 17, ал. 5 от Конституцията, защото по съществото си представляват принудително отчуждаване на собственост, без да са налице държавни нужди: *Спрямо държавата нормата изпълнява функция на национализация, без да са налице условията на чл. 17, ал. 5 от Конституцията (обоснована държавна нужда, предварително и равностойно обезщетение). ... Забраната за такова отчуждаване се съдържа в чл. 17, ал. 5 от основния*

закон.

Освен това съставът на ВКС е задал въпроса си само по отношение на островите, върху които има земи, възстановени по ЗСПЗЗ, с оглед на предмета на делото, поставено за разглеждане пред него, но е оспорил конституционносъобразността на разпоредбата в цялост, а проблемите са сходни и за другите визирани от нея обекти, както е отбелязано и в решението, с което внесеното искане е допуснато за разглеждане. Не са ясни съображенията, по които всички обекти по чл. 12, ал. 1 от Закона за водите трябва да бъдат държавна собственост, независимо дали преди влизането му в сила са имали друг собственик, а още по-малко е ясно защо законодателят е обявил всички въпросни обекти за публична собственост на държавата. Такива съображения не могат да се извлекат от чл. 7 от Закона за водите, сочещ принципите, на които се основава уредбата на отношенията, свързани със собствеността върху водите, водните обекти и водностопанските системи и съоръжения. Доколкото плажната ивица е изключителна държавна собственост по силата на чл. 18, ал. 1 от Конституцията, може да се приеме, че наслоени към нея земи ще съставляват приращение и също са такава собственост, и то по силата на самата конституция. Това обаче не се отнася например за имотите по бреговете на реките, които могат да бъдат и частна собственост. Може да се приеме за въпрос на свободно усмотрение на законодателя обявяването за държавна собственост на речни острови, образували се без или с незначително участие на наслоявания от крайбрежни имоти, които не принадлежат на държавата, дори и това да е станало преди влизането на спорната разпоредба в сила. Не може обаче да се обоснове обявяването за държавна собственост например на остров, образуван от парче земя, което се е откъснало от един частен имот и е завлечено в река, най-малкото ако това е станало преди влизането ѝ в сила.

Според нас законодателят не е напълно свободен и в преценката си да обяви едни или други имоти и вещи за публична държавна собственост и това е така без оглед на обстоятелството дали се засягат чужди права. Тази преценка следва да подлежи на контрол за конституционносъобразност. Макар че разпоредбата на чл. 17, ал. 2 от Конституцията е лаконична, КС я е тълкувал в решение № 19 от 1993 г. по к.д. № 11/1993. Отбелязал е, че чл. 17, ал. 2 не посочва разграничителния критерий, според който да се определи коя собственост трябва да се счита за частна и коя за публична, но е приел, че от значение е кому принадлежи правото на собственост, какви са вещите, които са предмет на това право, и какво е тяхното предназначение. Властническите правомощия на държавните и общинските органи и необходимостта да се използва собствеността на държавата и общините в обществен интерес не дават основание тяхната собственост да се счита винаги за публична. Освен с властническите правомощия на своя носител публичната собственост се отличава от частната по своето предназначение. Собствеността на държавата и общините служи на обществени интереси, които не се удовлетворяват от собствеността на гражданите и юридическите лица. КС е отбелязал, че би иззел прерогативите на законодателя, ако се опита да разграничи публичната собственост на държавата и общините от тяхната частна собственост, в подкрепа на което е и чл. 17, ал. 4 от Конституцията. Указание в тази връзка обаче дава чл. 18, ал. 1 от Конституцията, както е приел и КС, като е отбелязал, че всеобщата полза от посочените в него обекти е до такава степен очевидна, че

конституционният законодател е счел за необходимо да я осигури всекиму. От това тълкуване на чл. 17, ал. 2 може да се направи обобщението, че за публична държавна собственост следва да бъдат обявявани вещи, които по вида и предназначението си служат за удовлетворяване на важни обществени интереси и са от всеобща полза.

Това се потвърждава и от Решение № 4 от 15.06.2000 г. на КС на РБ по конст. д. № 5/2000 г., в което съдът припомня тълкувателната си практика (ТР № 11 от 25.09.1997 г. по к.д. № 4 от 1997 г. и цитираното ТР № 19 от 1993 г.) и въз основа на нея приема, че пристанищата, за които ЗМПВВПРБ допуска да бъдат собственост не само на държавата, но и на други лица, нямат изискваната публичноправна значимост, нито втория белег – всеобща ползност. Също и в Решение № 9 от 30.11.2006 г. по к. д. № 8/2006 г. КС е приел, че когато общественят интерес не налага обявяването на дадени и имоти за публична собственост, възможността тя да принадлежи на различни правни субекти е в съответствие с принципите на неприкосновеност на частната собственост, свободна стопанска инициатива, добросъвестна конкуренция. *Законодателят е съобразил завареното правно положение, при което пристанищни обекти и дялове от тях принадлежат на частни юридически лица. Да се обявят те за публична държавна собственост би означавало да се посегне на частна собственост, без да са налице условията на чл. 17, ал. 5 от Конституцията, т. е. да се действа противоконституционно.*

Съгласно действащата към момента на приемане на Закона за водите редакция на чл. 2, ал. 2 от Закона за държавната собственост, публична държавна собственост са 1) обектите изключителна държавна собственост съгласно Конституцията, 2) имотите – държавна собственост, предоставени на ведомствата за изпълнение на функциите им и 3) имотите – държавна собственост, предназначени за трайно задоволяване на обществени потребности от национално значение чрез общо ползване.

Не виждаме каквото и да било основание да се приеме, че всички острови и новообразувани земи по вида и предназначението си служат за удовлетворяване на обществени интереси и са от всеобща полза, нито пък попадат в някоя от хипотезите по тогавашната редакция на чл. 2, ал. 2 от ЗДС. Едва с изменението на чл. 2, ал. 2, публикувано в ДВ бр. 32 от 2005 г., е добавена т. 2 – имотите и вещите, обявени със закон за публична държавна собственост. Но и след приемането на т. 2 и въпреки предоставената му с чл. 17, ал. 4 от Конституцията свобода на преценка, законодателят не може да обявява имоти за публична държавна собственост произволно, още повече като се има предвид, че това изключва реституцията им.

По отношение на отнемането на собственост чл. 17, ал. 5 от Конституцията поставя изрични изисквания. Те са в духа и на общите принципи относно ограничаването на упражняването на правото на собственост, което Конституцията допуска (чл. 57, ал. 2) – ограничението трябва да е въведено със закон, да е необходимо за постигане на конституционно легитимна цел и да е пропорционално (в този смисъл напр. решение № 2 от 31.03.2011 г. по к.д. № 2 от 2011 г.; Решение № 15 от 21.12.2010 г. на КС по к. д. № 9/2010 г.). В съответствие с принципа за съразмерност, при ограничителните мерки трябва да

се търси най-малко рестриктивният механизъм за постигането на легитимната цел. Това несъмнено включва и съобразяването с вече придобити права.

В случая не само отнемането на собственост без спазване на конституционните и законови изисквания, но също и самото обявяване за публична държавна собственост на всички разнородни обекти по чл. 12, ал. 1 от Закона за водите, дори и да можеше да се приеме за законно и да преследва легитимни цели, не е нито необходимо за постигането им, нито пропорционално. Законодателството съдържа механизми за осигуряване всички субекти да упражняват правото си на собственост в съответствие с общия интерес. Доколкото отделни острови или други обекти по чл. 12, ал. 1 от Закона за водите имат признака „всеобща ползност” или ако това се налага например за осигуряване на корабоплаването или безпрепятственото осъществяване на други свързани с водите дейности, те могат да бъдат отчуждени при спазване на конституционните и законови изисквания.

В процеса на реституцията упражняването на правомощието на законодателя да обявява за публична държавна собственост имоти, които първоначално не са били изключени от приложното поле на реституционните закони и собствеността върху които е възстановена, води не само до повторното им одържавяване в нарушение разпоредбите на чл. 17 от Конституцията, на които се основава искането на състава на ВКС. То нарушава и принципа на правовата държава, залегнал в Преамбюла на Конституцията и провъзгласен в нейния чл. 4, ал. 1. Елемент на правовата държава е и принципът за правната сигурност. Реституцията несъмнено е сложен процес, но в България тя бе неоправдано усложнена и от многобройните промени в реституционното законодателство, закъснялото изпълнение на задачата, поставена на законодателя с чл. 17, ал. 4 от Конституцията, да определи обектите на публичната държавна (а също и общинска) собственост и нееднократните промени на самите законови разпоредби, които ги определят, както и ретроактивното им прилагане. Едва през 2009 г. в ЗДС е въведена изрична разпоредба – чл. 7, ал. 4² – според която „собствеността върху имоти - публична държавна собственост, не подлежи на възстановяване” по реда на реституционните закони. Разпоредбите и тълкувателната практика на ВКС³ относно косвения съдебен контрол, който може да бъде упражнен върху актовете, възстановяващи правото на собственост, по искане или възражение на държавата или нейни органи, засилват положението на несигурност. Всичко това, съчетано с произволното обявяване на имоти за публична държавна собственост, незачитащо завареното положение и придобитите реституционни права, и с непрекъснато продължавания мораториум върху придобиването по давност на имоти частна държавна собственост, нарушава справедливия баланс между общия интерес и засегнатите индивидуални права.

В заключение, считаме разпоредбата на чл. 12, ал. 1 от Закона за водите за противоречаща както на чл. 17, ал. 1, 3 и 5 от Конституцията, доколкото посяга на придобито право на собственост без обоснована държавна нужда, без процедурни гаранции и без обезщетение, така и на чл. 4, ал. 1 от Конституцията,

² Нова – Държавен вестник бр. 17 от 2009 г.

³ ТР № 6 от 10.05.2006 г. по тълк. д. № 6/2006 г. и № 5 от 14.01.2013 г. по тълк. д. № 5/2011 г. на ВКС, ОСГК

доколкото създава недопустима правна несигурност в процеса на реституцията.

II. По съответствието на чл. 12, ал. 1 от Закона за водите с чл. 1 от Протокол № 1 към ЕКЗПЧОС

Член 1, ал. 1, изр. 2 от Първия протокол гласи:

Никой не може да бъде лишен от своята собственост освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право.

Това е едно от трите взаимосвързани правила, които се съдържат в чл. 1 от Протокол № 1. То и правилото във втората алинея на текста са конкретни примери за намеса на държавата в правото на мирно ползване на собствеността, поради което следва да се разглеждат в светлината на общия принцип, залегнал в първото изречение, че всяко физическо или юридическо лице има право мирно да се ползва от своята собственост⁴.

Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) е разгледал множество дела, свързани с претенции за възстановяване на собствеността, национализирана по време на тоталитарните режими в Източна Европа. Той подчертава, че чл. 1 от Протокол № 1 не съдържа задължение за държавите да възстановят имущество, което са национализирали преди да ратифицират Конвенцията, нито ограничения за преценката на държавите относно обхвата и условията за извършване на реституция на одържавено имущество. Ако определена категория собственици са изключени по принцип от възможността да реституират собствеността си, те не биха могли да претендират, че имат защитено право по чл. 1 по отношение на тази собственост. Ако обаче държава, която е ратифицирала Конвенцията, е приела в правната си система нормативни актове за възстановяване на отнета собственост, тези нормативни актове създават за лицата, отговарящи на условията за реституция, право на собственост, подлежащо на закрила по чл. 1⁵.

Лишаването от собственост е най-драстичната форма на намеса на държавата в упражняването на правото на собственост. Съгласно чл. 1, ал. 1, изр. 2 от Протокол № 1, то може да се извърши само „в интерес на обществото”. Съдът тълкува широко този израз и приема, че поради прякото познаване на собственото общество и неговите нужди, националните власти поначало са в по-добра позиция в сравнение с международния съдия, за да преценят какво е в „интерес на обществото”. Отнемане на собственост, извършено за осъществяване на легитимна социална, икономическа или друга политика, може да бъде „в интерес на обществото”, дори и ако обществото като цяло не ползва или не се облагодетелства пряко от отнетото имущество.

⁴ *James and Others v. the United Kingdom*, решение от 21.02.1986 г., § 29

⁵ *Maltzan and Others v. Germany*, решение по допустимостта от 2.03.2005 г.; *Kopecký v. Slovakia*, решение на Голямото отделение (ГО) от 28.09.2004 г.; *Malhous v. the Czech Republic*, решение на ГО от 12.07.2001 г.; *Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic*, решение по допустимостта от 10.07.2002 г.

Второто изискване при отнемането на собственост е то да бъде осъществено „съгласно условията, предвидени в закона”. Това включва изискване не само за съответствие с приложимия национален закон, както и с националната конституция⁶, но и за точност и предвидимост на този закон – ЕСПЧ винаги е подчертавал, че това е елемент от изискването за “законност” по чл. 1 от Протокол № 1, който трябва да преценява⁷. Както бе посочено по-горе, оспорената разпоредба може да доведе до лишаване от придобита собственост, без да са спазени предвидените от Конституцията и ЗДС условия, при това в ситуация на недостатъчна яснота и предвидимост на относимото законодателство като цяло.

В практиката си Съдът е отдавал съществено значение на неяснотата и непредвидимостта на националното законодателство относно реституцията в натура или чрез заплащане на обезщетение, които нарушават залегналия в чл. 1 от Протокол № 1 принцип на законност на всяка намеса, и на недопустимото положение, създадено вследствие на промените в законовата уредба на реституцията в течение на годините, създаващи „климат на правна несигурност”⁸. По делото *Veian c. Roumanie (n° 1)*⁹ Съдът е приел : „Ако държавите решат да приемат закони, за да обезщетят жертвите на неправди, извършени в миналото, тези текстове трябва да бъдат приведени в действие с разумна яснота и кохерентност, за да се избегне доколкото е възможно правната несигурност и липсата на увереност на субектите на засегнатите правни субекти. В това отношение трябва да се подчертае, че несигурността – била тя законодателна, административна или юриспруденциална, е важен фактор, който трябва да се вземе предвид, за да се прецени поведението на държавата ...”.

Принципите на върховенството на закона и правната сигурност са в основата на всички радпоредби на Конвенцията, включително чл. 1 от Протокол № 1 (*Кехая срещу България*¹⁰). При това следва да се отчете и общата прекомерна продължителност на процеса на реституция, особено по ЗСПЗЗ, която ЕСПЧ неведнъж е констатирал, като е приемал, че сложността на въпросите, които възникват в този процес, не е достатъчно оправдание за властите (*Любомир Попов срещу България*¹¹, § 122, *Петкова и други срещу България*¹², § 44). В резултат на това ЕСПЧ е посочил и изрични мерки за изпълнение на задължението на България по чл. 46 от ЕКЗПЧОС, напр. по делото *Василев и Дойчева срещу България*¹³. Според практиката на ЕСПЧ времето, което е било необходимо на властите за да предприемат адекватни мерки, е фактор, който следва да бъде взет под внимание при оценката на

⁶ *Ex-roi de Grèce et autres c. Grèce*, решение на ГО от 23.11.2000 г., §§ 79 и 82

⁷ *Broniowski v. Poland*, решение на ГО от 22.06.2004 г., *ZLÍNSAT, SPOL. S R.O. v. BULGARIA*, решение от 15.06.2006 г.

⁸ *Viaşu c. Roumanie*, решение от 9.12.2008 г.

⁹ Решение от 6.12.2007 г.

¹⁰ Решение от 12.01.2006 г., § 75

¹¹ Решение от 7.01.2010 г.

¹² Решение от 31.08.2010 г.

¹³ Решение от 31.05.2012 г.

пропорционалността на намесата в притежанията (*Althoff and Others v. Germany*¹⁴).

Ако приеме, че са задоволени изискванията за “общ интерес” и “законност” по смисъла на чл. 1 (1) от Протокол № 1, ЕСПЧ изследва въпроса дали мерките в случая са пропорционални и дали е постигнат справедлив баланс между общия и засегнатия индивидуален интерес¹⁵. За разлика от Конституцията на България, която изрично гарантира, че отнемането на собственост за държавни или общински нужди може да става само след предварително и равностойно обезщетяване, Конвенцията не поставя изрично изискване за обезщетяване, нито за равностойност на обезщетението. Но съгласно константната практика на Съда въпросът за обезщетението е от съществено значение за преценката дали при осъществена намеса в правото на собственост е постигнат справедлив баланс между различните относими интереси и дали не натоварва засегнатите лица с прекомерно бреме. Отнемането на собственост без заплащане на разумно съответстващо на стойността ѝ обезщетение съставлява непропорционално засягане и липсата на обезщетение може да бъде оправдана само при наличието на изключителни обстоятелства¹⁶.

Следователно анализът на практиката на Европейския съд недвусмислено сочи, че оспореният законов текст поставя проблеми и на плоскостта на чл. 1 от Протокол № 1.

София, 27.05.2014 г.

Доц. д-р Светла Маргаритова,
Председател на Управителния съвет
на фондация БАПЧ

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Фондация „Български адвокати за правата на човека“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

www.ngogrants.bg

¹⁴ Решение от 8 декември 2011 г., § 70

¹⁵ *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, решение от 23.09.1982 г., §§ 69-74

¹⁶ *Les saints monastères c. Grèce*, решение на ГО от 9.12.1994 г., § 71, *Ex-roi de Grèce et autres c. Grèce*, решение на ГО от 23.11.2000 г., § 89, *Zvolský et Zvolská c. République tchèque*, решение на ГО от 12.11.2002 г., § 70